

КУЛТУРА ПОЛИСА
УДК 323(497.11)

БОРИС СТОЈКОВСКИ

СТАРИМ ИЛИ НОВИМ, ПУТЕВИМА

Светислав Стефановић

ОДАБРАНИ ПОЛИТИЧКИ СПИСИ 1899-1943,

Копно, Нови Сад, 2006.

Литература која говори о Светиславу Стефановићу од прошле године богатија је за његове одабране политичке списе. Њихов избор и предговор сачинио је Предраг Пузић који се Стефановићем бавио и раније, у свом делу *Ломача за Sensa*.

Значај ових објављених списа је у даљој рехабилитацији не само Стефановића, већ уопште свих мислилаца које је комунистички режим осудио и прогнао само због тога што су мислили другачије и што се нису слагали са тумачењем стварности које је постало доминантно.

Књига која је пред нама сачињена је од говора, писама и чланака које је др Светислав Стефановић написао у периоду од 1899-1943 на различите теме и тако је и конципирана. Њима претходи један предговор које је П. Пузић назвао *Фрагменти политичке биографије Светислава Стефановића*. У њему Пузић нас упознаје са политичким ставовима Стефановића од његових ом-

ладинских дана па све до зрелости. Посебно се истичу велике трансформације и промене у ставовима и идеологији које су биле карактеристичне за Светислава Стефановића и које су се кретале од атеисте, републиканца и следбеника Светозара Марковића, па све до чланства у ЗБОР-у Димитрија Љотића. Испрва је био радикал, потом пришао самосталцима, па био међу првацима Републиканске демократске странке. Посебно треба издвојити учешће у међународној комисији која је имала за циљ да истражи злочин у Катинској шуми 1943. године. Предраг Пузић у овом предговору даје акценат и на однос Стефановића и Љотића. Овај однос је сличан свеукупној политичкој каријери Стефановића и огледа се у великим преокретима, где он драстично мења своја уверења. Оно што је Стефановића привело ЗБОР-у, по Пузићу, јесте југословенство, став који је од ране младости заступао, а то је југословенски национализам. Боравак у Риму средином 30-их година има велики значај у његовом заокрету у десно. Касније ће бити преводилац Мусолинијевих дела. Стефановић као следбеник *Југословенске акције* бива 1935 искључен из Покрета и тада престају његови контакти са бившим партијским друговима. Током рата био је на челу Српске књижевне задруге, да би га 1944. крајем октобра комунисти осудили на смрт. Овим се завршава и предговор, као и животни и политички пут др Светислава Стефановића, иначе по основној вокацији-лекара.

На почетку своје политичке каријере Стефановић је био изразити левичар. Писао је за *Прогрес*, *Републику* и друге листове сличне провенијенције. Касније је објављивао у *Идејама* Милоша Црњанског, већ дакле у време свог заокрета, а у доба своје припадности Југословенском народном покрету ЗБОР Димитрија Љотића био је један од уредника *Отаџбине*. Током рата махом је писао за *Српски народ* али и друге новине.

У првом корпусу текстова чији је наслов *О држави*. Први део чланака под овом темом обрађује период од 1920-22 године. У њима видимо основне контуре Стефановићевих политичких ставова. Био је бескомпромисни републиканац (још у младости био је противник режима краља Милана), и противник назива Краљевина СХС. Изразито се залагао за Југославију, као демократску републику, а монархија је за њега била власт једног над свима и потпуно заостао и превазиђен систем.

Међутим, током периода 1934-42 наилазимо на ову тему савим другачије текстове. Противљење демократији, уздизање Стамболијског и његовог начина уређења Бугарске, као и осврт на стање у Немачкој и Италији чине основне смернице његових тадашњих ставова о овој теми. Залагао се за сељачку државу и Југославију као интегралну државу (Краљевину СХС назива Есхаезија ругајући се њеном имену), у чему се нису много променили ранији ставови. Али сада је наступао са потпуно других становишта.

О страначком животу између два рата назив је друге скупине чланака С. Стефановића. Овде су само чланци из листа *Република* за који је Стефановић пуно писао. Период је 1920-21. година. У овим текстовима нема пуно оригиналног. Стефановић је доследни противник партија на власти, Видовданског устава и укупног стања међу политичким странкама у том периоду. Ставови му се махом поклапају са оним што смо већ изrekli.

О српском народу; о Карађорђевићима је наслов наредног дела. Први део нам показује српског националисту Стефановића, који истиче значај свог народа током Првог светског рата (његов говор на енглеској вечери посвећеној Србима 1917) и његову битну улогу у централној Европи. Занимљиво је и његово позивање на Косовски завет. Са друге стране, у ово поглавље уметнуто је и неколико текстова о династији, где је периоду око 1920-1 изразио антимонархиста, немајући лепу реч ни за умрлог Краља Петра.

Своје идеје Стефановић пројектује и на спољну политику. Наредни део управо је тако и насловљен, *О спољној политици*. Против је Сетон-Вотсонове Нове Европе, залаже се за то да Краљевина СХС постане вођа на Балкану, а Европу сматра матором. Републиканство и овде ватрено проповеда хвалећи САД и њен републиканизам и републиканске вредности као предуслов нове Младе Европе. Период од 1938-40 доноси избор неколико текстова где се аутор залаже за јачање Средње Европе, посебно словенског елемента, али и правда мађарски ревизионизам, што је опет крајња супротност његовим ранијим ставовима по овом питању.

Светислав Стефановић у време док је био левичар и републиканац био је ипак и ватрени демократа. Демократска република је његов идеал, потпунио опречан и монархији. Овај став задржао је и при свом десном заокрету, али наступајући са супротног

начела, сада као монархиста напада демократију. *О демократији, о масонерији* је део који нам то илуструје. Корпоративни (сталешки) систем, једно од начела ЗБОР-а за њега је решење за излазак из кризе тадашње Југославије. Демократија је за њега парадокслано уређење, опречно и социјалним реформама, посебно лоша је за сељаке за које се залагао у оба своја периода. Док јеврејско питање и масонерију у свом левичарском периоду није помињао, у време његовог делања на десној политичкој страни био је немилосрдни критичар масонерије, нападајући јевреје не само из политичког него и моралног аспекта. Нпр. замерао је Блуму (француском премијеру) да проповеда слободну љубав и препоручује девојкама проституисање, а не брак. За њега, као хришћанина (не више атеисту као раније) то је било неприхватљиво.

Поштовање према Светозару Марковићу не јењава ни током његовог десничарског заокрета. Док је као левичар и републиканац сасвим логично подржавао Марковићеве идеје, дотле је можда мало чудан његов позитиван став према једном од утемељивача социјалистичке мисли у нас у време када је био десничар. У Марковићу Стефановић види националисту, свесног значајне улоге Срба на Балкану и Европи, борца за сељачка права и мислиоца који је социјализам доживљавао као етички систем и етичко преображење људи. *О социјализму и Светозару Марковићу* назив је овог дела по обиму прилично кратког.

О комунизму, о револуцији наслов је новог поглавља. Док је као збораш и десничар логично био антикомуниста и противник револуције, ни као левичар није био изразити комуниста. Током рата писао је о болшевизму и комунизму као највећем непријатељу народа. Подржавао је руску револуцију, наравно још више и француску 1789, али против је болшевичке диктатуре. За њега је Октобарска револуција словенска револуција и слобода од империјализма и хришћанства, као западне религије наметнуте Словенима.

О национализму је скупина чланака који показују једну доследност Стефановића. Био је југословенски националиста и као левичар и десничар. Наравно, аспекти нису исти, али залагање за интегрални југословенски национализам остаје константа његових политичких уверења.

Занимљиви су погледи др Стефановића о расизму, о фашизму и нацизму. Скупини чланака ове тематике Пузић је дао баш овај наслов. Док је Пузић левичар гајио велико поштовање према јеврејском народу и његовим достигнућима за целокупно човечанство, десни Пузић је писао потпуно опречне ствари, неке смо напоменули у одељку о масонима. У време док је био левичар критиковао је Дворниковићеву књигу о меланхолији Југословена, међутим у доба његовог десног заокрета падају и неке његове веома занимљиве опсервације. Стефановић се половином 30-их и 40-их година прошлог века пуно бави расним типом Словена и динарскоим типом уопште. За њега постоји аријевска раса, и интересантно је да се бави крвним групама и њиховим односом према расном типу.

Сем раса, овде се Светислав Стефановић бави и корпоративним системом, који свесрдно подржава. Упада у око његова подршка спаљивању књига од стране немачких студената где он сматра да се на тај начин одстрањују лоши утицаји и литература која квари Југословене. Његов интервју италијанском часопису *Il piccolo* показује његове несумњиве симпатије за Италију, како због њеног система, тако и заједничког антикомунизма.

Његова подршка сељачком сталежу карактеристика је целокупне његове мисли, било у време када је био леви републиканац или када је постао националиста. Подржавао је изворни сељачки покрет, сматрао да монархија и режим 20-их година намерно убацију режимске агенте у сељачки покрет спречавајући његово шире организовање. Као десничар, село је сматрао извором непрестане обнове. Залагао се у свом збрашком и пост-зборашком периоду за нови југословенски национализам. У њему је обнова и учвршћење средњег сталежа и сељаштва била обнова и гарант опстанку националне културе. Био је велики противник напуштања села и сматрао је то једним од узрока пропасти државе.

После групе чланака насловљених *О селу*, следеће текстове Предраг Пузић насловио је *О српско-хрватским односима*. Односи Срба и Хрвата, односно њихових политичких вођа били су кичма свих политичких односа у Краљевини Југославији између два светска рата. За њега решење овог спора је у републици. Сматра да је зближавање свих елемената републиканске провенијен-

ције у Југославији један од предуслова споразума са Хрватима и стварања јаке државе. Сви текстови у овој скупини шланака везани су за његов период у Републиканској демократској странци за коју се залагао да добије префикс Југословенска.

О Другом балканском рату је кратка скупина чланака углавном посвећених Стефановићевој критици владине албанске политике и подршци освајању Скадра. Био је велики противник попуштања српске владе захтевима великих сила да се напусти Албанија и у исто време сматрао да је опседање Скадра величанствен призор и доказ великог српског јунаштва.

У *Српском архиву за целокупно лекарство* писао је своје успомене из Првог светског рата, албанску голготу и успомене са Крфа и пробоја Солунског фронта. Уз још неке мање чланке, у овој књизи то чини део под именом *О Првом светском рату*.

Наредни светски сукоб обрађен је у новој скупини текстова и чланака писаних у различитим новинама, али пре свега *Времену* и *Новом времену*. Овај велики рат за њега је био почетак светске револуције, али и националне обнове. Залагао се за националну, али и социјалну и демографску обнову и рађање Нове Европе. Залаже се за преоријентацију и нове вредности са културним, политичким и привредним окретањем Италији и Немачкој. Подржава немачки напад на СССР и тражи да се Срби окрену тој западној револуцији. Др Стефановић је, за очекивати, против обарања Тројног пакта и сматра великом трагедијом то што се десило јер је то управо Србију и Југославију гурнуло у велико страдање.

Полемике и *Разно* називи су последња два поглавља, односно два корпуса чланака. Први корпус има низ полемика поводом бројних изашлих књига, часописа или изјава. Највреднија је његова полемика са Слободаном Јовановићем. Овде се Светислав Стефановић осврће на Јовановићеву перцепцију Светозара Марковића коју подвргава критици. Реагује и на неколико клевета разних листова, међу којима и *Политике*. У корпусу насловљеном *Разно* издвојио бих његово залагање за равноправност жена, које је у свом левичарском добу подржавао, као и залагање за права и бољи живот инвалида. Овде је нашло неколико места и скупови које је организовао, попут монгреса ПЕН центра у Дубровнику или зборови у срезу посавском и Обреновцу.

На крају, објављено је и последње писмо које из тамнице у коју је бачен шаље супрузи Гити молећи је за неке потрепштине да му пошаље у затвор. Сем тога, исцрпна библиографија и био-библиографија др Светислава Стефановића налази се на крају књиге уз опширан индекс имена.

Посебан значај труда г. Пузића и издавачке куће *Копно* у објављивању ове драгоцене грађе јесте у томе што историчари, али и шира публика и стручњаци других профила могу на изворној грађи, на једном месту, да проуче дело овог особеног српског и југословенског мислиоца међуратног периода. Његови политички заокрети, али још више далековиде процене, посебно у његово зборашко и ратно време јесу подстицај и тема за размишљање на низ тема српске политичке и културне свакодневнице.